

B O G A N M E L D E L S E R

Vagn Madsen: Bidrag til belysning af rationaliseringsproblemerne i industrivirksomheder. Ejnar Munksgaards forlag, Kbhvn. 1951. 168 sider. Pris: 25 kr.

Bogen er inddelt i 17 korte artikler, hvoraf 1. kap. diskuterer og definerer rationaliseringsbegrebet, de følgende 8 kap. behandler den interne registrering med henblik på bedst muligt at kunne holde virksomhedens økonomi under kontrol, mens resten af bogen handler om fremgangsmåder ved sådanne mere eller mindre omfattende ændringer eller indgreb, som måtte være tjenlige til at forbedre virksomhedens økonomi.

Min adkomst til at anmelde bogen beror ikke på nogen specialviden på området, men udelukkende på, at jeg i embeds medfør har været med i det udvalg, der bedømte bogen som doktorafhandling, og at jeg derfor har måttet arbejde meget grundigt med den og kender den ud og ind. Jeg skal nu referere hovedindholdet, samt gøre nogle vurderende bemærkninger, der dog må tages med det forbehold, der nødvendigvis gøres af, at emnet ligger udenfor mit speciale.

Begrebsdiskussionen i første kap. er prisværdig kort, og den er, forekommer det mig, tilfredsstillende. Forf. kommer til det resultat, at der ikke findes noget bedre kriterium for rationalitet end maksimering af gevinsten, ganske vist modificeret derved, at det skal ske ved omkostningsminimaliserende foranstaltninger, ikke ved udnyttelse af monopolposition, og naturligvis med givet produktionsomfang. Han ender i følgende definition: »Indbegrebet af systematiske bestræbelser i den enkelte virksomhed mod et optimalt forhold mellem omkostninger og omsætning med særlig interesse for omkostningsminimaliseringen«.

Den kritik er blevet rejst, at denne definition er alt for snæver, idet den kun tager hensyn til den enkelte virksomhed og inden for denne kun til gevinsten, ikke til de i virksomheden beskæftigede mennesker, men jeg finder ikke denne kritik berettiget. En klar afgrænsning af emnet er den første betingelse for en frugtbar undersøgelse, og det må være en rimelig forudsætning, at de medvirkende produktionsfaktorer aflønnes til deres markedspriser. Det er også heldigt, tror jeg, at betragtningen så vidt muligt indskrænkes til den enkelte virksomhed, idet en inddragning af samspillet med den øvrige økonomi bedst behandles som en speciel form for rationalisering. Dette videre gående emne antydes i bogens sidste kapitel.

Tyngdepunktet i bogen ligger utvivlsomt i de følgende 8 kapitler; det er så afgjort her, forf. har mest at sige os. Han indfører et nyt princip for den interne registrering, »variabilitetsprincippet«, der vel indeholder elementer fra andre tidligere anvendte systemer for den interne regnskabsføring, men dog efter forf.'s mening indeholder væsentlig nye metoder.

For en lægmandsbetragtning er det en mangel, at forf. i kap. II, hvor han redegør for sit program, ikke mere detaljeret diskuterer de hidtil gængse metoder for det interne regnskab; han vilde sandsynligvis ved en mere indgående diskussion have kunnet undgå en del af de indvendinger, der fra fagfolks side er og vil blive rettet mod hans system. Men der er meget i bogen, der tyder på stor uvilje mod polemik hos denne forfatter.

Om de krav, der må stilles til et internt regnskab, der skal kunne danne udgangspunkt for en rationaliseringsanalyse, siger

B O G A N M E L D E L S E R

Vagn Madsen: Bidrag til belysning af rationaliseringsproblemerne i industrivirksomheder. Ejnar Munksgaards forlag, Kbhvn. 1951. 168 sider. Pris: 25 kr.

Bogen er inddelt i 17 korte artikler, hvoraf 1. kap. diskuterer og definerer rationaliseringsbegrebet, de følgende 8 kap. behandler den interne registrering med henblik på bedst muligt at kunne holde virksomhedens økonomi under kontrol, mens resten af bogen handler om fremgangsmåder ved sådanne mere eller mindre omfattende ændringer eller indgreb, som måtte være tjenlige til at forbedre virksomhedens økonomi.

Min adkomst til at anmelde bogen beror ikke på nogen specialviden på området, men udelukkende på, at jeg i embeds medfør har været med i det udvalg, der bedømte bogen som doktorafhandling, og at jeg derfor har måttet arbejde meget grundigt med den og kender den ud og ind. Jeg skal nu referere hovedindholdet, samt gøre nogle vurderende bemærkninger, der dog må tages med det forbehold, der nødvendigvis gøres af, at emnet ligger udenfor mit speciale.

Begrebsdiskussionen i første kap. er prisværdig kort, og den er, forekommer det mig, tilfredsstillende. Forf. kommer til det resultat, at der ikke findes noget bedre kriterium for rationalitet end maksimering af gevinsten, ganske vist modificeret derved, at det skal ske ved omkostningsminimaliserende foranstaltninger, ikke ved udnyttelse af monopolposition, og naturligvis med givet produktionsomfang. Han ender i følgende definition: »Indbegrebet af systematiske bestræbelser i den enkelte virksomhed mod et optimalt forhold mellem omkostninger og omsætning med særlig interesse for omkostningsminimaliseringen«.

Den kritik er blevet rejst, at denne definition er alt for snæver, idet den kun tager hensyn til den enkelte virksomhed og inden for denne kun til gevinsten, ikke til de i virksomheden beskæftigede mennesker, men jeg finder ikke denne kritik berettiget. En klar afgrænsning af emnet er den første betingelse for en frugtbar undersøgelse, og det må være en rimelig forudsætning, at de medvirkende produktionsfaktorer aflønnes til deres markedspriser. Det er også heldigt, tror jeg, at betragtningen så vidt muligt indskrænkes til den enkelte virksomhed, idet en inddragning af samspillet med den øvrige økonomi bedst behandles som en speciel form for rationalisering. Dette videre gående emne antydes i bogens sidste kapitel.

Tyngdepunktet i bogen ligger utvivlsomt i de følgende 8 kapitler; det er så afgjort her, forf. har mest at sige os. Han indfører et nyt princip for den interne registrering, »variabilitetsprincippet«, der vel indeholder elementer fra andre tidligere anvendte systemer for den interne regnskabsføring, men dog efter forf.'s mening indeholder væsentlig nye metoder.

For en lægmandsbetragtning er det en mangel, at forf. i kap. II, hvor han redegør for sit program, ikke mere detaljeret diskuterer de hidtil gængse metoder for det interne regnskab; han vilde sandsynligvis ved en mere indgående diskussion have kunnet undgå en del af de indvendinger, der fra fagfolks side er og vil blive rettet mod hans system. Men der er meget i bogen, der tyder på stor uvilje mod polemik hos denne forfatter.

Om de krav, der må stilles til et internt regnskab, der skal kunne danne udgangspunkt for en rationaliseringsanalyse, siger

han (s. 19): 1. Det må baseres på et hovedprincip, som er tilstrækkeligt omfattende til at indeholde disse analyseformål, 2. de arbitrære elementer må i videst muligt omfang fjernes fra selve registreringen og omkostningsregnskabet og overføres til de analyser, som baseres på omkostningsregnskabet. Det er disse betingelser hans variabilitetsprincip skal fyldestgøre.

En skematisk fremstilling af variabilitetsprincippet findes s. 26. Tanken er den, at alle omkostninger registreres dobbelt, nemlig efter formål og efter sted. Samtlige omkostninger falder således indenfor den hovedafdeling betragtningen gælder, men inden for dette vide område kan en del af omkostningerne opspaltes og specificeres på en række underafdelinger. Alle omkostninger kan ligeledes opspaltes på de formål, hvortil de er anvendt. En betydelig del af omkostningerne varierer med hvert enkelt produkt, som fremstilles, men inden for denne gruppe kan måske specificeres omkostninger, der varierer med antal enheder eller med visse operationer; en anden gruppe er f. eks. omkostninger til fysisk vedligeholdelse, en tredje den økonomiske opretholdelse af anlægget, der kræver betaling af rente og skatter, og endelig får han en rest på formålssiden, som kaldes produktionsformål en block, d. v. s. sådanne omkostninger, som ikke varierer med noget af de øvrige grupper.

I en række følgende kapitler redegøres der nu i detaljer for denne registreringsform; den illustreres ved skemaer og taleksempler, idet der opereres med to typer af virksomheder, som betegnes stykfremstillende og vædskebehandlende industri. Det er i disse kapitler, fagmanden skal hente sin viden om registreringsystemets natur og anvendelse, og det er om disse kapitler diskussionen vil komme til at stå. Der blev ved disputatsen på Århus Universitet fremsat en række kritiske betragtninger, som forfatteren imidlertid i reglen ikke manglede svar på. Hovedindvendingen synes at være, at systemet er for omstændeligt; det vil koste for meget ar-

bejde at gennemføre det, og det vil betale sig bedre at foretage undersøgelser ad hoc, når disse skal bruges i rationaliseringsøjemed. Hertil svarer forfatteren imidlertid, at retrospektiv anvendelse af materialet er nødvendig ved rationaliseringsanalyser, og at den løbende registrering derfor er fornøden.

Salgs- og administrationsafdelingerne finder forf. ingen plads til i det almindelige registreringssystem; de behandles hver for sig i kapitel VIII, hvor han giver eksempler på indretningen af en omkostningsstatistik for disse afdelinger.

I kap. IX foretages en indgående analyse af virksomhedens administrative proces, idet forskellige alternative organisationsformer eksemplificeres og diskuteres.

Med kap. X indledes det afsnit af bogen, der handler om rationaliseringsforanstaltninger i modsætning til registreringssystemet, der er et hjælpemiddel for rationaliseringen. Det må antages at have været forf.'s tanke, at disse kapitler skal tjene som konkrete eksempler på, hvorledes registreringssystemet kan udnyttes i rationaliseringsøjemed. I denne henseende forekommer det mig ikke, at fremstillingen er helt vellykket. Man savner nemlig i reglen under fremstillingen henvisninger til registreringen, og det forekommer i hvert fald ikke mig indlysende, hvordan og i hvilken udstrækning, det kan bruges ved bedømmelsen af det økonomiske resultat af de ændringer, der behandles.

I kap. XI behandles således fornyelsestidspunkt og substitution af anlæg. Registreringen giver imidlertid et fotografi af omkostningsforholdene med de bestående anlæg; det er naturligvis oplysninger, der er af betydning ved sammenligning med den eller de alternative mulige ændringer, men kan vel ikke være til megen hjælp ved kalkulationen af omkostningerne efter forandringen. Jeg kan imidlertid se, at selve registreringsskemaet kan benyttes ved disse kalkuler.

Forfatteren giver nogle elegante teoretiske løsninger af sådanne opgaver, men man savner konkrete, eventuelt konstruk-

rede eksempler på, hvorledes de oplysninger, som skal bruges ved løsningen tilvejebringes. Vi er i teorien vant til at operere med sådanne fine kontinuerte kurver, og på dette område byder forfatteren intet principielt nyt. Hvad man med længsel spejder efter i dette arbejde er, at forf. med den rige erfaring, han har fra praksis, og som han i rigt mål giver vidnesbyrd om i afhandlingen skulde fylde nogle realiteter på disse formler.

Denne kritik gælder særlig kapitlerne X, XIV og XV; idet kap. XIV dog i slutningen kommer ind på de problemer, praktikerne står overfor, men på ret summarisk måde. I kap. XV gives nærmest kun en teoretisk løsning, der siger meget lidt; det vilde have været betydelig mere interessant, om forf. havde drøftet det problem, det drejer sig om, og som må antages ofte at forekomme i praksis, på en bredere beskrivende basis, eventuelt illustreret med eksempler.

Kapitlerne XI—XIII har betydelig større værdi. Kap. XI om kapacitetsreserver og deres relation til lagermuligheder og lageromkostninger indeholder nye og værdifulde synspunkter. Tidligere har man været mest tilbøjelig til i udnyttet kapacitet kun at se tab, men her fremhæves desuden den positive side, nemlig, at virksomheden kan spare lageromkostninger, og at den opnår større elasticitet overfor efterspørgselsændringer. Der bliver faktisk tale om et optimumsproblem. Også kap. XII om seriepolitik giver en grundig analyse, der må være af værdi for den, der står over for virksomhedens praktiske problemer. Det samme gælder det følgende kapitel om passagetid, hvor det påvises, at forbindelsen mellem passagetid, lagerstørrelse, seriestørrelser, kapacitetsreserver og de administrative forhold skaber et indviklet optimumsproblem.

Kap. XVI: Rationaliseringsdispositioner og risikoproblemet behandler et vigtigt emne, men behandlingen er alt for kortfattet. Det bliver nærmest en katalogisering af muligheder.

I bogens sidste kapitel forlader forf. sit

egentlige emne: rationalisering set ud fra den enkelte virksomheds synspunkt og går over til at behandle emnet set fra branchens og samfundets synspunkt. Kapitlet er kun på ca. 5 sider, og allerede af denne grund kan det næppe være af stor værdi; det havde vel været bedre at udelade dette kapitel. Forf. siger, at når man går fra den enkelte virksomhed til branchen eller samfundet forskydes synspunktet, således at gevinstmaksimeringsprincippet må gives et andet indhold. Det turde imidlertid være indlysende, at i den udstrækning, dette er tilfældet, må rationaliseringen blive regeringsmyndighedernes sag, og kriteriet for rationalitet må blive disse myndigheders skøn over den optimale tilstand, der kan indeholde mange andre ting end omkostningsminimalisering, som den måske slet ikke indeholder. Tænk f. eks. på husmandspolitikken eller andre former for »Middelstandspolitik«.

Spørgsmålet er imidlertid, om en sådan motivforskydning behøver at finde sted. Den enkelte virksomhed kan meget vel have interesse i et branchesamarbejde også bortset fra udnyttelse af en monopolstilling, således at gevinstmaximaliseringen også kan anvendes her. (Aftaler om specialisering, fælles hjælpevirksomheder, forskningsafdelinger m. m.). Og hvis man respekterer omkostningsprincippet som kriterium for god økonomi, skulde de enkelte branchers rationaliseringsbestrebelse også føre til hensigtsmæssige resultater for andre virksomheder eller borgere. — Men lad os ikke fordybe os nærmere i dette emne; det er for indviklet til, at det kan behandles på den korte plads, Vagn Madsen har tildelt det, og det hører ikke hjemme i hans bog.

Lad mig til slut sige et par ord om denne bog, set som helhed. Jeg synes, man må lykønske forfatteren med dette arbejde. De driftsøkonomiske problemer har hidtil, i hvert fald her i landet, i hovedsagen enten været behandlet rent abstrakt på universiteter og læreanstalter eller af regnskabspraktikere i rent konkret form og uden sammenhæng med den almindelige

økonomiske teori. Vagn Madsen har den grundige videnskabelige træning, den analytiske holdning, der er karakteriseret derved, at traditioner ikke respekteres, men man stiller i alle tilfælde spørgsmålet hvorfor. Dertil har han lang og temmelig alsidig praktisk erfaring, og han har derfor de bedst tænkelige betingelser for at tilpasse den abstrakte teori på den kantede og genstridige virkelighed. Med denne bog har Vagn Madsen gjort det første forsøg i denne retning; der vil sikkert komme flere og sandsynligvis også mere vellykkede forsøg. Den metode, han har tilstræbt, er at holde sig på det højeste generaliseringsplan, som løsningen af et praktisk problem på dette område tillader. Bestræbelsen er rigtig, synes jeg. Isolerede konkrete tilfælde har ikke megen erkendelsesværdi; først når deres fællestrek uddrages, således at de optræder som led i en større sammenhæng, bliver de et effektivt redskab til løsningen af menneskelige problemer, og først da kan de tjene som basis for ny indsigt.

Vagn Madsen har med denne bog søgt at opdyrke et nyt felt, han har frugtbare gjort det med frisk fantasi og uanset hvilken blivende værdi de nye tanker, der er i hans bog, vil få, er der ikke tvivl om, at de vil vække diskussion om disse emner, og hverken den fremtidige teori eller praksis vil blive upåvirket deraf.

Jørgen Pedersen.

John Somers Chipman, The Theory of Inter-Sectoral Money Flows and Income Formation, The Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science, Series LXVIII, No. 2 (1950), Baltimore 1951. 154 sider.

Metzlers analyse fra 1942 (*Econometrica*) af multiplikatorvirkningen i international handel er i princippet ikke alene anvendelig på forholdet mellem forskellige lande, men også et instrument for undersøgelse af samspillet mellem regioner eller sektorer indenfor samme land. Machlup tog ikke denne tråd op i *International Trade*

and the National Income Multiplier, men holdt sig til samspillet mellem landene i en udbygning og popularisering af Metzler's arbejde (jfr. anmeldelse i dette tidsskrift, 1948). Lange (*Econometrica*), Metzler og Machlup er vel nok de tre som frem for nogen har lagt grundlaget for denne internationale teori. Det blev Godwin (*Economic Journal*, 1949) og Chipman (*Canadian Journal of Economics and Political Science*, 1949), som tog det første skridt til en anvendelse af den internationale multiplikator-teori på forholdet mellem forskellige grupper i samme land. Det her anmeldte arbejde er en uddybning, som — sammen med Goodwin's artikler — må formodes at danne indledningen til en (hårdt tiltrængt) udvidelse af den almindelige multiplikator-teori.

Chipman opdeler samfundet i en række sektorer — idet han herved først og fremmest tænker på en funktionel opdeling, som husholdninger, private virksomheder, offentlig aktivitet og finansinstitutioner. Bogen behandler da samspillet mellem disse grupper: En ændring af *udbetalingerne* fra en gruppe bliver identisk med ændrede *indbetalinger* til de andre. Man må således forestille sig en autonom ændring, som giver anledning til en række forskydninger i ind- og udbetalingerne til og fra alle grupper. Resultatet bliver en ændring i indkomsten relativt til den autonome impuls. Dette forhold er »den totale multiplikator«.

Opdelingen på grupper indebærer på den ene side, at man kan få oplysning om forskydninger *mellem* grupperne og på den anden side, at man kan indføre forudsætninger om *forskellig* udgiftstilbøjelighed hos de forskellige grupper. Begge dele må være værdifuldt. Den klarhed og overskuelighed, som opnås i den almindelige multiplikator-teori er netop — i lighed med den almindelige keynes'ske makroanalyse — opnået ved en summation, som tilslører forholdet mellem de enkelte elementer i summationsprocessen. Hvis man angiver en almindelig indkomstmultiplikator til at være 2.7, så er dette ganske vist en over-